

Zimányi Árpád

NYELVHELYESSÉGI GYAKORLATOK

III. RÉSZ

SZAVAK ÉS SZÓLÁSOK
HELYES HASZNÁLATA

Részletek a szerző *Nyelvhelyességi gyakorlókönyv* című munkájából
(EKFT Líceum Kiadó, Eger, 1999)

A szerző engedélyével

TARTALOM

Szavak és szólások helyes használata *(folytatás)*

11. Szókincsünk gazdagsága – a rokon értelmű szavak / 4
12. Mondja másképpen! / 4
13. A szavak stílusértéke / 5
14. Stílustörés a mondatokban / 6
15. A szólások / 7
16. A szóláskeveredés / 8
17. Csak pontosan! / 9

Az I. és II. rész tartalma (2009/Nyár, 2010 / Ősz)

A helyes kiejtés

1. A magánhangzók időtartama
2. Szabályos időtartam-változások
3. A mássalhangzók időtartamának megkülönböztetése
 4. A *h* hang kiejtése
5. Illeszkedés a vegyes hangrendű szavakban
 6. Férfinak vagy férfinek?
 7. A jóhangzás elve
8. Régi betűk családneveinkben
9. Idegen szavak kiejtése

Szavak és szólások helyes használata

1. Hasonló alakú szavak
 2. Hibakeresés
 3. Idegen szavak
4. Igaz vagy nem igaz?
 5. A divatszók
 6. Divatszóadászat
 - a) „Döntő”
 - b) „Konkrét”
7. Nagy kihívás ez a feladat!
8. Ne legyünk mindig nyitottak!
9. Nem kell mindent biztosítani!
10. A „szól” ige jelentésváltozata

Szavak és szólások helyes használata (folytatás)

11. Szókincsünk gazdagsága – a rokon értelmű szavak

Az agyonhasznált divatszavakat és közhelyeket úgy tudjuk kiküszöbölni beszédünkéből, ha gazdag szókincssel rendelkezünk, és ki tudjuk választani a tartalomhoz, illetőleg a helyzethez illő rokon értelmű megfelelőket. Nyelvünk kimeríthetetlen gazdagságára csak egy példa érdekességképpen. Hány szóval fejezhetjük ki azt, hogy valaki részeg? Lehr Albert, múlt századi nyelvész nem kevesebb, mint 3000 szót és kifejezést gyűjtött össze a *részeg* melléknév szinonimájaként. Például: *áslógos, bíboros, bóbitás, borbrtegje, borókás, borverte, csámporodott, dülöngős, gabógyás, iszkányos, kapatos, kótyagos, maszlagos, pityókás, rozmaringos, szeszes, zákonyos, zanótos, zinteredett, zsólyás*. Amint látható, sok közöttük a népnyelvi, illetőleg a furcsa hangalakú, hangfestő szó.

a) Gyűjtse össze a *szép* melléknév szinonimáit! Keressen minél változatosabb rokon értelmű megfelelőket a következő kifejezésekhez:

..... <i>kastély</i> <i>táj</i>
..... <i>lány</i> <i>fiú</i>
..... <i>baba</i> <i>környezet</i>
..... <i>váza</i> <i>idő</i>
..... <i>díszítés</i> <i>szóababerendezés</i>

b) Hány rokon értelmű szóval tudja helyettesíteni a mondatok vastag betűs szavát? Példáit írja le!

Talán lesz elég időm.

.....

Sikeres tárgyalásokat folytattak.

.....

Magában **dohogott** még egy ideig.

.....

A bátyám nagyon **sovány** fiú.

.....

Nem szeretem a **gőgös** embereket.

.....

Feltétlenül *elmegeyek hozzád.*

.....

12. Mondja másképpen!

a) Ritkábban használt, választékos szavakat adunk meg. Írja le a gyakoribb, köznyelvi megfelelőjüket!

<i>bősz</i>	<i>ütőképes</i> (hadsereg)
<i>vaskalapos</i>	<i>áhitózik</i>
<i>faggat</i>	<i>ódkodik</i>
<i>magasztalás</i>	<i>elharapózik</i>
<i>pocskondiáz</i>	<i>fellengzős</i>

b) A megadott köznyelvi szavakhoz keressen választékos, ritkábban használt megfelelőt!

<i>melegít</i>	<i>talál</i>
<i>foyton</i>	<i>megneheztel</i> (valakire)
<i>határozott</i> (fellépés)	<i>bocsánatkérés</i>
<i>kétség</i>	<i>ünnepélyes</i> (hangulat)
<i>modortalan</i>	<i>izgalmas</i> (könyv)

13. A szavak stílusértéke

Határozza meg a jobb oldali oszlopban szereplő szavak használati körét és stílusértékét! A beírandó meghatározásokat megadtuk. Egy szóhoz adhat több minősítést is. Viszonyításképpen a bal oldali oszlopban megtalálja a szó köznyelvi (általában semleges hatású) megfelelőjét.

A következő minősítések közül választhat: *bizalmas, elitélő* (rosszalló) *értelmű, gyermeknyelvi, népnyelvi* (tájnnyelvi), *szaknyelvi, tréfás, választékos*.

<i>kicsi</i>	<i>kicsiny</i>
<i>rosszalkodik</i>	<i>csibészkedés</i>
<i>kéz</i>	<i>pracli</i>
<i>kereskedő</i>	<i>kalmár</i>
<i>kereskedő</i>	<i>kufár</i>

<i>vak</i>	<i>világtalan</i>
<i>szamár (főnév)</i>	<i>füles</i>
<i>rövid</i>	<i>kurta</i>
<i>gonosz</i>	<i>álnok</i>
<i>becsületes</i>	<i>feddhetetlen</i>
<i>turkál</i>	<i>kurkász</i>
<i>veszekedés</i>	<i>égiháború</i>

14. Stílustörés a mondatokban

Javítsa ki a következő szövegrészeket szóhasználati stílushibát! Miért nem illik az adott szövegkörnyezetbe a kifogásolható szóalak?

Idézet egy iskolai fogalmazásból:

„Az egri vár védői jól bírták a strapát, hiszen a törökök egy hónap után kénytelenek voltak meg-szégyenülve távozni.”

.....

Párbeszéd egy szakközépiskolai felvételin:

„Ilyen jó bizonyítvánnyal miért nem gimnáziumba jelentkezted?”

„Mert tutira akartam menni.”

.....

A főváros egyik vezetőjének nyilatkozatából:

„A parkolási gondokat fokozza, hogy a dög nagy teherautók odaállnak az üzletek elé.”

.....

Újsághír:

„Az esős időnek köszönhetően ismét el kellett halasztani az atlétikai versenyt.”

.....

Idézet egy felvételi dolgozathoz:

„Lucifer pimasz viselkedésével tűnt ki az angyalok közül.”

.....

Részlet egy bűnügyi tudósításból:

„Az ónodi családi ház udvaráról a késő éjszakai látogató huszonöt tyúkot orozott el.”

.....

15. A szólások

A szólásokat nyelvünk virágainak nevezik, mert ezek a rendkívül képszerű, szemléletes szókapcsolatok változatosabbá, színesebbé, kifejezőbbé teszik beszédünket, fogalmazásunkat. Napjainkban sajnos egyre ritkábban használják őket, stílusunk ezért szürkébbé válik, megkopik. Helyes használatukhoz szükséges, hogy pontosan ismerjük szólásainkat.

a) Egészítse ki a szóláshasonlatokat!

Puha, mint

Ritka, mint

Szelíd, mint

Reszket, mint

Ártatlan, mint

Vigyorog, mint

Iszik, mint

Szidja, mint

Kapkod, mint

Lassan készül, mint

b) Mit jelentenek a következő szólások? Röviden értelmezze őket!

zöld ágra vergődik

eső után köpönyeg

a körmére néz valakinek

fogához veri a garast

leesik a lábáról

szerét ejti valaminek

egy szó, mint száz

a hasára üt (és úgy mond valamit)

kemény fából faragták

16. A szóláskeveredés

A szólások használatának egyik leggyakoribb hibája, amikor két hasonló szólást összekevernek. Mivel ezeknek az állandósult szókapcsolatoknak az alakját nem módosíthatjuk szabadon, súlyos hiba az efféle keveredés.

Az adott példához hasonlóan javítsa ki a hibás kifejezéseket, azaz írja le mindkét szólást vagy szókapcsolatot helyesen!

a)

lándzsát tör felette

lándzsát tör valaki mellett

pálcát tör valaki fölött

kifelé áll a szénája

.....

.....

kudarcot mond

.....

.....

kiküszöböli a csorbát

.....

.....

nehéz dió

.....

.....

nem enged a huszonegyből

.....

.....

egy helyben tapogatózik

.....

.....

légvárakat kerget

.....

.....

összerúgják a port

.....

.....

b)

tiszta lapokkal játszik

.....

.....

szorul a cipő

.....

beadja a törülközőt

.....

túllő a lovon

.....

pellengérre tűz valamit

.....

áll, mint borjú az új kapu előtt

.....

kitreregeti a vizes lepedőt

.....

megfagyott benne az ütő

.....

17. Csak pontosan!

A szólások szövegét még kis mértékben sem szabad megváltoztatni, eltekintve az igei állítmány idejének és számának, személyének jelezésétől, illetve ragozásától. (Ez ugyanis a szólás mondatba illesztéséhez szükséges.)

Helyes

Hibás

tejbe-vajba fűröszt

tejbe és vajba fűröszt

Mindent megkapott, nagyon elkényesztették, *tejbe-vajba fűrösztötték*.

tejbe-vajba megfűrösztötték

Pontosítsa a szólásokat, állítsa vissza eredeti alakjukat!

Ott sem színig tejfől az élet.

Kesztyűs kézzel bántak el vele.

Összeszedi a sátorfáját.

Elhúzza előtte a mézesmadzagot.

Jól ég a kezében a munka!

Összetört csapot-papot.

Nehéz fába vágta a fejszójét.